

INTERFERENȚE MULTILINGVE ÎN TOPONIMIA MARAMUREȘULUI

IOAN-MIRCEA FARCAȘ

Maramureșul este unul dintre județele României în care, alături de români, populația majoritară, trăiesc numeroase alte etnii, dintre care mai importante din punct de vedere numeric sunt maghiarii, ucrainenii și germanii. Contactul dintre localnici și aceste minorități variază ca vechime. Astfel raporturile lingvistice româno-ucrainene sunt plasate, după unii, prin secolele al XIV-lea – al XV-lea, iar, după alții, mult mai devreme: secolul al XII-lea. Germanii s-au instalat în Maramureș începând cu secolul al XVII-lea, iar în ceea ce-i privește pe maghiari, lucrurile sunt mai complexe, în sensul că interferențele lingvistice româno-maghiare în zonă trebuie așezate pe două paliere distincte. Pe de o parte, este vorba despre un raport lingvistic firesc, natural, bazat pe relațiile directe dintre cele două populații, reflectat de influențe reciproce, mai ales în componența vocabularului, iar, pe de altă parte, de-a lungul veacurilor, s-a manifestat o presiune lingvistică exercitată de limba maghiară asupra limbii române pe cale oficială, statală, prin administrație. Această presiune se poate constata în repercusiunile evidente îndeosebi asupra numelor de familie și asupra nomenclaturii topice, cu precădere în zona oiconimelor. Relațiile lingvistice româno-maghiare în Maramureș datează de prin secolele al XI-lea și al XII-lea.

1. Interferențele româno-ucrainene în toponimie se semnalează într-o serie de localități, în care cele două populații au ajuns în raporturi de vecinătate nemijlocită, grație unor fenomene demografice petrecute în zonă de-a lungul timpului: colonizări, transhumanță, deplasări temporare etc. În general, interferențele româno-ucrainene se pot repera la nivelul microtoponimiei. Ele se datorează, în principal, faptului că nu întotdeauna ucrainenii s-au instalat în zone nelocuite, întemeindu-și astfel sate proprii, ci, de multe ori, au fost colonizați, ca iobagi, pe domeniile unor cneji locali sau s-au stabilit ei înșiși în zone locuite, preponderent, de români. Interferența toponimică s-a produs doar în aceste situații din urmă, iar intensitatea ei a depins de o mulțime de factori. Dintre aceștia, rol decisiv au avut raportul numeric dintre cele două populații intrate în contact lingvistic, durata acestui contact, importanța socioeconomică a obiectelor denumite, comportamentul lingvistic al vorbitorilor, specificul gramatical și particularitățile privitoare la formarea cuvintelor etc. Fără îndoială, interferența toponimică s-a produs pe fondul

FD, XXXVII, București, 2018, p. 49–55

unui proces de bilingvism, iar acolo unde au existat (sau mai există încă) populații vorbind trei limbi diferite, avem de a face cu fenomenul de trilingvism. În cazul asimilărilor, bilingvismul dispare, impunându-se, în mod firesc, limba populației majoritare. Efectele bilingvismului rămân însă pentru totdeauna, concretizate prin persistența unui număr de elemente și structuri lexicale sau chiar gramaticale proprii limbii populației asimilate în limba învingătoare. În plan toponimic identificăm nume de locuri atribuite de populația asimilată, intrate, prin diferite procedee, în sistemul toponimic al zonei respective.

În ceea ce privește interferența multilingvă în toponimia minoră, satele Maramureșului prezintă câteva aspecte interesante.

Comunitățile românești, ucrainene sau maghiare, care nu au cunoscut, de-a lungul evoluției lor, contacte lingvistice consistente, și-au creat un sistem toponimic în care elementele alogene reprezintă o raritate. În situația aceasta se află marea majoritate a localităților cu populație românească, precum și cele mai multe localități întemeiate de ucraineni (Repedea, Poienile de sub Munte, Ruscova, Bistra, Crasna, Valea Vișeului, Lunca la Tisa, Crăciunești), sau de maghiari (Câmpulung la Tisa, Coștiui).

În localitățile cu populație mixtă, punctele din hotar, precum și cele din vatra satului, au, de regulă, denumiri în limbile folosite acolo (română și maghiară în Ocna-Șugatag; română, maghiară și ucraineană în Tisa; ucraineană și maghiară în Coștiui).

În unele sate românești, situate în vecinătatea zonei ucrainene (Petrova, Leordina, Rona de Sus), unde se pare că au existat grupuri de ucraineni, între timp asimilați de români, se întâlnesc elemente toponimice alogene, în speță ucrainene. Exemplele din această categorie sunt nu puține:

Bilca, defînește terenuri arabile și fânațe cu tufișuri în Petrova. Toponimul trebuie pus în legătură cu ucr. *bilka* „veveriță”, zona păduroasă, prin excelență, va fi fost populată de animalul respectiv.

Bistra, pârau în Petrova. Vine dinspre localitatea ucraineană vecină Bistra. Numele provine din ucr. *bistryi* „repede”.

Bucovinka, pădure în Leordina. Denumirea, fără îndoială, a fost atribuită de ucraineni. (Comp. ucr. *bukovinka* „pădure de fag”).

Calnâi, loc cu fânațe în Rona de Jos. Denumirea provine din ucr. *kal* „noroii”, prin derivare, adjectivul creat califică terenul, drumul de acces: „noroios”.

Certeza, cuprinde fânațe în Leordina. Denumirea ar putea avea la bază ucr. *čerti* „a defrișa”, cu o tranșă finală frecventă în maramureș (cf. *Botiza*).

Cruhla, deal pe teritoriul localității Leordina. Toponimul format, indiscutabil, de la adjectivul ucrainean *kruhlyj* „rotund”, desemnează o formă de relief cu acest atribut.

Halahurca, deal în Leordina. Cf. ucr. *golyj* „gol, lipsit de vegetație” și *horka* „munte mai mic” prin implicarea tratamentului fonetic al velarei inițiale [g] > [h], specific limbii ucrainene și prin admiterea compunerii.

La Lipă, fânațe în Leordina, construcție prepozițională pe baza unui substantiv, nume de copac și a conectivului românesc. (Cp. ucr. *lipa* „tei”).

Mohnatâi, deal situat înspre comuna ucraineană Bistra, ca toponimic se explică de la adjectivul ucrainean *mochnatyj* „cu mușchi” (= vegetație).

Ostriver, deal în Leordina, reprezintă un toponim compus din adj. ucr. *ostryj*, „ascuțit” și numele *verch* „vârf de deal”. Interesant este faptul că această denumire, în mod cert de origine ucraineană, dă naștere, împreună cu entopicul românesc „vârf”, unei spectaculoase tautologii toponimice: **Vârful Ostriveriului**, care, transpus în limba română, ar însemna *Vârful Vârfului Ascuțit* (exclusiv pentru cunoscători). Se vede, așadar, că sintagma ucraineană *ostryj verch* a fost percepută de români ca un singur cuvânt, obscur semantic și, preluat, ca determinant, de apelativul românesc *vârf*.

Tuhatiște, desemnează un loc cu fânațe din comuna Rona de Jos. Denumirea se analizează la nivelul limbii ucrainene prin *tuha* „tufă” + sufixul colectiv *-ișče*. Este adevărat că afixul implicat are corespondent în limba română, dar absența bazei derivative ca împrumut ne obligă să respingem posibilitatea derivării pe teren românesc.

În localitatea Rozavlea, populată în exclusivitate de români, am identificat în uz, aproximativ, douăzeci de toponime de origine ucraineană. Prezența acestora se explică prin faptul că odinioară, voievodul Ioan a colonizat, în secolul al XV-lea, aproximativ două sute de ucraineni, ca iobagi, probabil pentru a umple golul produs în zonă prin plecarea lui Dragoș în Moldova, însoțit de un număr relativ mare de români. Ucrainenii au denumit terenurile care prezentau interes economic pentru ei, acestea păstrându-se și după ce ei au fost absorbiți în masa indigenilor. Dintre acestea exemplificăm, cele mai importante nume de locuri atribuite de ucrainenii asimilați.

Berestea, nume de deal care relevă ucr. *berest* „ulm” + suf. toponim românesc *-ea*.

Bârhometea (auzit uneori și **Vârhometea**), deal situat pe malul unui pârau < ucr. *bereh*, „mal, țârm” + *myti* „a spăla”, cu același afix românesc specializat. Terenul este erodat de apă, mai ales în sezoanele ploioase.

Cerna „nume pentru o groapă, după coloritul solului” < ucr. *černyj* „negru”.

Derineu „teren deluros pe care cresc mulți *corni* (arbuști)” < ucr. *deren*, „corn”.

Dolini „văi cu fânațe” < ucr. *dolyna* „vale”.

Dubiște „desiș de stejari, stejeriș” < ucr. *dub* „stejar” + suf. col. ucr. *-ișče*.

Dubruca, „pădurice de stejari” < ucr. *dubrovka* „dumbravă”.

Malniște¹ „desiș de zmeură, zmeuriș” < ucr. *malina* „zmeură” + suf. col. ucr. *-ișče*.

Palova, „loc cu fânațe”. Toponimul poate avea la bază numele de persoană *Pavel (Paul)* sau verbul *paliti* „a arde, a incendia” (dacă afixul este compatibil cu o temă verbală).

¹ Toponimul *Malniște* este semnalat de către Ștefan Vișovan (2005: 229) și în localitatea Șieu (v. Farcaș 2012: 314).

Pe teritoriul localității cu populație ucraineană, Rona de Sus, am identificat, mai ales în vatra satului, un nucleu de nume de locuri românești, fapt care confirmă și în plan toponimic întemeierea localității în discuție de către români. Dintre acestea amintim următoarele:

Arșița „deal, parte de munte, expuse la soare” < rom. *arșiță* „teren de pe care a fost arsă pădurea”, „loc de pășune în mijlocul unei păduri în fața soarelui” (v. DA s.v.).

Čonkaš „nume de deal”, perpetuat prin preluarea toponimului românesc *Cioncaș*, creat, la rândul lui, de la apelativul cu circulație dialectală *cioncaș* „pădure tăiată, teren de pe care au fost tăiați copacii (după ce, în prealabil, li s-au curățat crengile)”.

Čurgovy, „izvoarăș”, în care identificăm rom. *ciurgău* „fîricel de apă”.

Dil, probabil o preluare coruptă a românescului *Dealu*. Cu același semantism, **Fičorašu**, a cărui formă atestă, indiscutabil, originea sa românească ca, de altfel și **Gruni**, o versiune adaptată toponimului românesc *Gruî*, format de la entopicul *grui* „deal mai mic”, „movilă”.

Hurguj, „deal cu pădure”. Este rezultatul adoptării de către ucraineni a toponimului românesc, *Hurgoi* (*Gurgoi*, *Gurgui*), un vechi apelativ, cu sensul de „vârf de deal” (v. DA s.v. *gurgui* 4.).

În cazul **Kodryšur**, „deal”, este limpede că în spatele denumirii se ascunde toponimul *Codrișor*, creat de români de la *codru* cu semantismul învechit „munte, deal cu pădure”, (v. DA s.v. II.2.) prin derivare.

Kornet „pădure” reproduce toponimul românesc *Cornet* „desiș de corni” (< *corn* „arbusc cu fructe roșii, lunguiețe”) a fost receptat de minoritarii ucraineni fără nicio modificare de ordin fonetic sau morfologic, păstrând chiar și accentul pe ultima silabă.

Definind un „teren accidentat”, **Rypa** corespunde toponimului românesc *Râpă* < lat. *ripa* „idem”.

Styžeret „pădure”, formal și semantic, pleacă de la toponimul colectiv românesc *Stejeret* „pâlc, desiș de stejari”. Derivatul de la baza *stejar*, în limba de adopție și-a lărgit sensul, semnificând „pădure, în general, de orice esență”, atestând preluarea aproximativă a colectivului românesc.

În cazul localităților cu etnici ucraineni, Repedea și Poienile de sub Munte, al căror hotar se întinde pe mari suprafețe în zona alpină, toate oronimele sunt de origine românească, iar pe măsură ce coborâm de pe munți, microtoponimia devine exclusiv ucraineană. Fenomenul se explică prin faptul că românii din satele Maramureșului istoric își trimiteau turmele de oi la vârat pe pajiștile alpine ale munților de aici cu mult înainte de a întemeia populația ucraineană satele în discuție. Ca atare, păstorii români au atribuit nume specifice munților, poienilor, versanților și izvoarelor care prezentau pentru ei importanță deosebită în ceea ce privește oieritul. Aceste oronime au fost însușite de populația ucraineană, care le-a adaptat la sistemul fonomorfolologic al limbii proprii. Iată câteva dintre ele, extrase în exclusivitate din inventarul toponimic al localităților Poienile de sub Munte și

Repedea: **Bandriaska** = Bandreasca (Poienile de sub Munte), **Balcatul** (Repedea), **Berseneaska** (Poienile de sub Munte), **Bokul** (Poienile de sub Munte), **Boșotescu** (Poienile de sub Munte), **Brebanka** (Repedea), **Boduska** (Poienile de sub Munte), **Dankul** (Poienile de sub Munte, Repedea), **Fantul** (Poienile de sub Munte), **Farkiu** (Poienile de sub Munte), **Feteskul** (Poienile de sub Munte), **Frasen** (Poienile de sub Munte), **Gavan** (Poienile de sub Munte), **Goleskul** (Poienile de sub Munte), **Gropa** (Poienile de sub Munte, Repedea), **Gropșora** (Poienile de sub Munte, Repedea), **Groși** (Repedea), **Herbyr'ana** (Poienile de sub Munte), **Herștul** (Poienile de sub Munte), **Jurceskul** (Poienile de sub Munte), **Keket'aska** (Poienile de sub Munte), **Komarnyk** (Poienile de sub Munte), **Kopt'laš** (Poienile de sub Munte), **Korbul** (Poienile de sub Munte), **Kyrligatura** (Poienile de sub Munte, Repedea), **Laba** (Poienile de sub Munte), **Leaped'a** (Repedea), **Lutosa** (Poienile de sub Munte), **Lydeskul** (Poienile de sub Munte), **Menčelaș** (Poienile de sub Munte), **Menčel** (Poienile de sub Munte), **Miku** (Poienile de sub Munte), **Mușketul** (Poienile de sub Munte), **Paltinu** (Poienile de sub Munte), **Piatrosul** (Poienile de sub Munte), **Poderej** (Repedea), **Rekit'aska** (Poienile de sub Munte), **Runkul** (Poienile de sub Munte), **Skyrișora** (Poienile de sub Munte), **Stogul** (Poienile de sub Munte), **Stratul** (Poienile de sub Munte), **Stynișora** (Poienile de sub Munte), **Surupat** (Poienile de sub Munte, Repedea), **Șoimul** (Poienile de sub Munte), **Tomnatek** (Repedea).

Majoritatea toponimelor enumerate prezintă caracteristici specifice calității lor de lexeme românești:

– articolul enclitic *-e*, bine marcat grafic, ca în limba veche: *Bokul*, *Dankul*, *Fantul*, *Goleskul*, *Jurceskul*, *Korbul*, *Lydeskul*, *Musketul*, *Piatrosul*, *Stratul*, *Șoimul*.

– sufixe, dovadă a statutului lor de derivate românești: *-escu*, *-easca*: *Bandriaska* (probabil de la *Brădiaska*, în urma unor variante fonetice: *Bărdiaska* > *Băndiaska*, *Băndriaska*; *-(i)șoară*: *Gropșoară*, *Skyrișoara*, *Stănișoara*; *-os*: *Lutos*, *Piatrosul*; *suprasufixate*: *Măncel* < *Munticel* > *Măncelaș*; *-ătură*: *Kyrligatura*; *nume de copaci*: *Frasen*, *Paltinu*; *nume de pășări*: *Korbul*, *Șoimul*.

2. Dacă interferența româno-ucraineană se manifestă în Maramureș mai ales în ceea ce privește toponimia minoră, interferența româno-maghiară vizează, aproape în exclusivitate, oiconimele (denumirile de localități). Interferența româno-ucraineană este una firească, naturală, apărând și evoluând pe fondul unei conviețuiri îndelungate. Spre deosebire de aceasta, interferența româno-maghiară este un fenomen generat și întreținut de administrația maghiară, care, peste tot în Transilvania, s-a preocupat în mod constant de imprimarea unui aspect maghiar onomasticii locului. Așa se face că toate localitățile românești au fost înregistrate în documentele istorice sub nume unguresc, acesta obținându-se prin traducere (ori de câte ori funcționarul funciar găsea în limba maghiară corespondentul numelui românesc de sat), sau prin adaptare fonetică și morfologică (atunci când limba maghiară nu-i putea oferi un astfel de corespondent).

Numele satelor maramureșene au ca punct de pornire diferite elemente lexicale care denumesc entități reprezentative pentru fiecare comunitate în parte. Multe oiconime sunt la origine antroponime, desemnând cneazul întemeietor sau pe urmașii acestuia. Faptul că primele atestări ale localităților maramureșene sunt în limba maghiară nu trebuie interpretat în nici un caz ca argument cum că numele acestora ar fi fost atribuit de către maghiari și, cu atât mai puțin, că ar fi fost întemeiate de aceștia². La data consemnării lor în documentele vremii, toate așezările acestea se prezentau ca niște structuri rurale bine organizate, dispunând de conducere administrativă, juridică și militară proprii și constituind grupări unitare de-a lungul văilor principalelor râuri din zonă. De aceea nu exagerăm, dacă afirmăm că întemeierea lor a avut loc cu două-trei secole înainte de prima atestare³. Credem, de asemenea, că o bună parte dintre oiconimele, maramureșene constau din sintagme care indicau cneazul local sau întemeietorul localității: Satul lui Albu, Satul lui Bud, Satul lui Nan, Satul lui Călin, Satul lui Dragomir, Satul lui Oancea. Cu timpul s-a renunțat la această formulă denominativă, trimiterea la întemeietor fiind indicată prin sufixul *-ești*. Astfel numele satelor de mai sus au devenit Albești, Budești, Nănești, Călinești, Dragomirești, Oncești. Administrației maghiare i-a fost cât se poate de simplu să transpună, prin traducere, în limba ei, numele acestor sate, păstrând ideea de posesie și folosind apelativul *falva*. Așa au apărut denumirile din documentele istorice: Feherfalva, Budfalva, Nanfalva, Kalinfalva, Dragomerfalva, Vanchfalva⁴.

Faptele prezentate mai sus ne permit să remarcăm următoarele:

– În zona Maramureșului, pe lângă populația majoritară românească trăiesc și alte etnii, dintre care cele mai numeroase sunt maghiarii, ucrainenii și germanii. Contactul dintre români și aceste populații datează din epoci diferite și prezintă vechime diferită.

– În localitățile în care populația românească a fost în contact cu aceste populații s-au produs interferențe lingvistice semnalate, mai ales, la nivelul microtoponimiei.

– Interferențele lingvistice reflectate de toponimia Maramureșului au avut loc în situații de bilingvism: româno-maghiar (Ocna-Șugătag), ucrainean-maghiar (Coștiui) sau trilingvism: româno-maghiar-ucrainean (localitatea Tisa).

² Putem lua în discuție doar întemeierea unui număr foarte redus de localități, de către maghiari în Maramureș dintre care mai importante sunt Câmpulung la Tisa, Coștiui, Ocna-Șugătag și, probabil, Bocicoiul Mare.

³ Marea majoritate a localităților maramureșene sunt atestate documentar în secolele al XIV-lea – al XV-lea.

⁴ Vezi Ioan Mihaly, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș–Sziget, 1900; Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I–II, București, Editura Academiei Române, 1967–1968; Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1997; Radu Popa, *Voievodatul Maramureșului în veacul al XV-lea*, București, 1970.

BIBLIOGRAFIE

- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- Farcaș *et alii* 2012 = Mircea Farcaș, Vasile Frățiță, Adrian Rezeanu, Sorin S. Vișovan, Ștefan Vișovan, *Valea Izei. Studii de onomastică și dialectologie*, Baia Mare, Editura Universității de Nord.
- Filipașcu 1997 = Filipașcu Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare, Editura Gutinul.
- Mihaly 1900 = Mihaly Ioan, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș–Sziget.
- Popa 1970 = Radu Popa, *Voievodatul Maramureșului în veacul al XV-lea*, București.
- Suciu 1967–1968 = Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I–II, București, Editura Academiei Române.
- Vișovan 2005 = Ștefan Vișovan, *Monografia toponimică a Văii Izei*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut.

MULTILINGUAL INTERFERENCES IN MARAMUREȘ COUNTY TOPONYMY

ABSTRACT

Maramureș is one of the counties in Romania where, alongside the Romanians representing the majority of the population, many other ethnic groups live, of which the Hungarians, the Ukrainians and the Germans are the most important from the numerical point of view. The contact between the Romanians and these populations registers different timelines.

Multilingual interferences in toponymy are reported in a number of localities where the Romanian population has come into immediate neighborhood relations due to demographic phenomena that have occurred in the area over time: colonization, transhumance, temporary movements, etc. Multilingual interferences are generally reported at microtoponymy level.

In villages with a mixed population, the border points as well as those in the village hearth usually have names in the languages used there (Romanian and Hungarian in Ocna-Șugatag, Romanian, Hungarian and Ukrainian in Tisa, Ukrainian and Hungarian in Coștiui).

Keywords: *interference, multilingualism, toponymy, microtoponymy.*

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere din Baia Mare/
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13